

/// Mártonffy Marcell Miklós

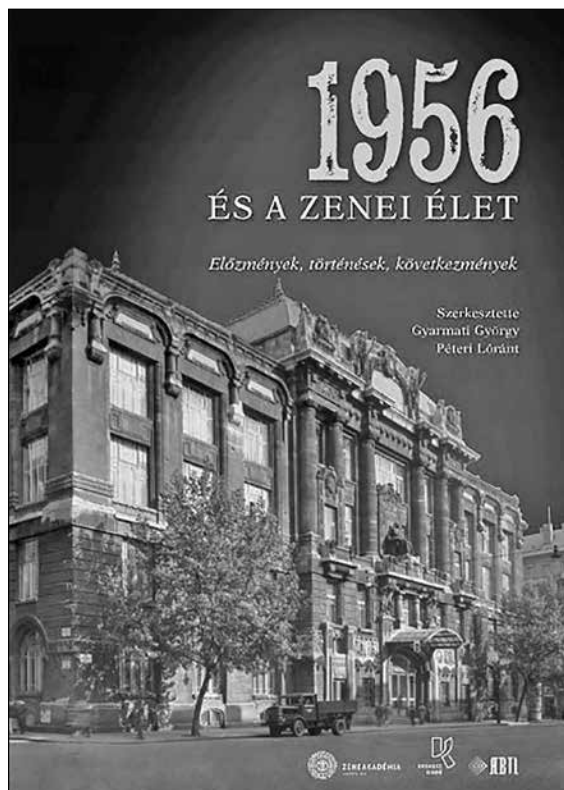
=== Puskaropogás – zenei aláfestéssel

1956 és a zenei élet.

Előzmények, történések, következmények.

Szerkesztette: Gyarmati György – Péteri Lóránt.

Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára –
Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem – Kronosz, 2019. 344 p.

Az itt tárgyalt kötet alapja a budapesti Zeneakadémián 2017. február 16–17-én rendezett konferencia, melynek apropóját az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulója adta. A konferencia szervezői, Gyarmati György történész és Péteri Lóránt zenetörténész azonban többre vállalkoztak annál, mint hogy az előadások szövegét adják ki könyv formájában: kötetük a konferencia nyomán írt, annak tematikájához kapcsolódó tanulmányokat tartalmaz.

Bár a tartalomjegyzékben nem kis részben általam is nagyra becsült szaktudósok nevei olvashatók, mégis éreztem némi kételyt arra vonatkozóan, hogy a kötet *összességében* vajon mindvégig érdekesítő marad-e. Az alaptéma ugyanis első pillantásra szűknek

tűnik – még akkor is, ha két szerteágazó, nagy témakörnek: 1956-nak, illetve a 20. századi magyar zenetörténetnek a metszéspontjában helyezkedik el. A végeredmény

pozitív csalódás. A kötet ugyanis áthidalta a problémát azzal, hogy a szerzők meglehetősen tágra értelmezték a tematikát. A forradalom inkább általános gondolati kapcsolóként jelenik meg, amely összefűzi a legkülönbözőbb témákban mozgó tanulmányokat.

Az első tanulmány, Rainer M. János *Tíz, húsz, harminc ... hatvan! Az 1956-os magyar forradalom (kerek évfordulós) jelentésváltozatai* című munkája összefoglalót ad az 1956-ra való emlékezés különböző sémáiról. Rainer írásának vezérfonala az, hogy valamennyi kerek évforduló az emlékezés más-más típusába tartozott. A szocialista korszakban, amint írja, „*az emlékezés uralkodó formája a nem emlékezés volt*” (14.), a forradalom ma jól ismert, tragikus-hősies értelmezése a rendszerváltás után vált uralkodóvá.

Az emlékezés a központi gondolata Tallián Tibor esszéjének is, amely *1956 – az Elek utcától az Eötvös utcáig* címet viseli. Elgondolását tekintve ez a munka a legkülönlegesebb a kötetben. Tallián árnyaltan és igen találóan ötvözi a kutatómunkájából gyűjtött információkat saját visszaemlékezéseivel. Írásának talán legfőbb tanulsága, hogy még egy tudományos kötetben sem lehet elvitatni a személyes beszámoló létjogosultságát. Aki a történetírás hagyományos módszerét követi, annak a társadalom számára leglényegesebb események kiemelésére kell szorítkoznia, így szükségképpen el kell tekintenie az egyes egyének nézőpontjától, pontosabban egységes elbeszélésbe kell integrálnia azokat. A valódi történelem azonban nem valami absztrakt térben zajlott, annak szereplői hús-vér emberek voltak, így az átélők beszámolója hordoz bizonyos többletet a tankönyvből elsajátított ismerethez képest.

Péteri Lóránt „*Szabad Szövetség*” – *A zenei elit intézményei a forradalom, a megtorlás és az államszocialista restauráció idején (1956–1959)* című tanulmánya az 1956-os események hatását mutatja be két nagy magyar zenei intézményre, a Magyar Zene-művészek Szövetségre – amely az államszocializmus zenei életének fellendítését tűzte ki célul – és a Zeneakadémiára. Szó esik az intézmények egészét érintő változásokról éppúgy, mint arról, hogy a forradalom és a restaurációs időszak hogyan rendezte át az egyes tagok szerepét, pozícióját a magyar zenei életben. Péteri összefoglalása szerint „*a forradalom és a megtorlások idején is megnyilvánult a zenevilág rendies-céhes jellegű összetartása, [...] ugyanakkor artikulálódtak a szakma nem kis részben [a] Rákosi-korszakban gyökerező belső feszültségei is*” (148.).

A kötet első tanulmányában szó esett 1956 évfordulóiról, ennek kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy 1956-ban éppen minek volt évfordulója. Erről a témáról Bozó Péter *Zenei évfordulók 1956-ban* című munkájában olvashatunk. A zenetörténetben tájékozottabb olvasó először minden bizonnyal Mozartra asszociál, aki 1756-ban született. Valóban: Mozart bicentenáriumát jelentős megemlékezéssorozat övezte. Még nagyobb figyelem irányult azonban a magyar zenetörténet két emblemikus alakjára: 1956-ra esett ugyanis Liszt halálának 70., illetve Bartók születésének 75. évfordulója. Bartóknak számos, korábban betiltott művét előadták, Liszttől pedig megjelentették a *Magyar történelmi arcképek* ciklust. Bozó tanulmánya után függelékként Losonczy Géza „*Az Operaház legyen a népé*” című 1950-es cikkének részletét is olvashatjuk.

A Rákosi-korszak filmhíradói, illetve a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének 1956. őszi kínai turnéja nyomán dokumentumfilm készült *Nép, zene, párt* címmel. Szécsényi Anikó, Lukács Bea és Szűcs Gergő alkotását a már említett 2017. februári konferencián mutatták be, a tanulmánykötetben pedig Gyarmati György kommentárját olvashatjuk a filmről. Ennek közreadását nem érzem teljesen indokoltnak. Az írásban olvasható reflexiók ugyanis azt igényelnék, hogy az olvasónak lehetősége legyen megnézni a filmet, amennyiben nem volt jelen a konferencián. Arra utaló jelet azonban, hogy a film nyilvánosan is elérhető lenne, nem találtam.

A zeneszerző és zenekritikus Jemnitz Sándor 1956-os élményei elevenednek meg Gyarmati másik írásában („*Csupa egzaltált ember, aki azzal szórakozik, hogy mímeli a normálist*” – *Közállapotok és magánpanaszok Jemnitz Sándor 1956-os naplójában*). Jemnitznek mind zeneszerzőként, mint publicistaként általános mellőzöttség volt az osztályrésze a Rákosi-korszakban. 1956 tavaszán-nyarán kelt naplójegyzeteiben nyíltan kesereg e fölött, miközben fennhangon dicséri saját teljesítményét – bár nehéz megmondani, nem ironikus fintorokról van-e itt szó valójában. A forradalom kitörését riadtan, a bizakodás leghalványabb jele nélkül fogadta, s a felkelést már október 23-án polgárháborúnak nevezte (178.).

Szabó Ferenc zeneszerző a sztálinizmus és a Rákosi-rendszer iránti feltétlen ideológiai hűséget képviselte a kor zenei életében. Dalos Anna tanulmánya (*Légy jó mindhalálig! – Szabó Ferenc utolsó évei [1957–1969]*) a zeneszerző kései munkásságát mutatja be, elsősorban Szabó utolsó, befejezetlenül maradt operáján, a Móricz Zsigmond regényén alapuló *Légy jó mindhalálígon* keresztül. Dalos írását olvasván betekintést nyerünk Szabó kései munkásságába, amelyet a zeneszerzőnek az „*újfajta, haszonelvű kommunizmus*” (195.) iránti ellenérzése és ezzel párhuzamosan lassú alkotói hanyatlása kísért.

Ozsvárt Viktória *A szimfónia és a tömegek – Műfajttörténeti esettanulmány az 1950-es évek művészetpolitikájának tükrében* című tanulmánya a szimfónia szerepét vizsgálja a 20. század közepének magyar zenetörténetében. A múlt század klasszikus magyar zenéjét a mai köztudatban elsősorban Bartók Béla és Kodály Zoltán munkássága testesíti meg, akiknek életművében a szimfónia nem játszik jelentős szerepet. Kortársaik közül azonban Lajtha László és Kósa György termékeny szimfonisták voltak, akik mindketten (akarva-akaratlanul betartva a híres beethoveni „kilences törvényt”) 9-9 szimfóniát hagytak hátra. Ozsvárt tanulmánya bemutatja egyfelől a korabeli magyar zenei életben felmerült szkepszist a szimfónia mint műfaj aktualitásával szemben, másfelől Kósa és Lajtha szimfóniatermésének néhány reprezentatív darabját is.

Solymosi Tari Emőke Lajtha László egyik szimfóniájának inspirációs-értelmezési kérdéseiről ír „*...mint a szél a paraszat*” – *Lajtha László és 7. szimfóniája* című tanulmányában. A zeneművet gyakran illették a *forradalmi* melléknévvvel, ami egyértelműen jelzi, hogy a köztudat a kezdetektől az 1956-os forradalom tragikus elsíratásával kapcsolta össze. Ez a tematika természetesen nem állt távol magától a szerzőtől sem, aki később négy másik szimfóniával együtt „*tragikus ciklusról*” beszélt. Lajtha

sohasem rejtette véka alá szocializmusellenességét, így a Rákosi-rendszer meglehetősen mostohán bánt vele. A 7. *szimfónia* zenei-programatikus célzásai olyannyira egyértelműek voltak, hogy a zeneszerző védekezésre kényszerült.

A kimagasló zongoraművész és zeneszerző, Dohnányi Ernő 1944-ben hagyta el Magyarországot. 1949-ben pedig feleségével, Zachár Ilonával együtt Floridában telepedett le, ahol a Floridai Állami Egyetemen oktatott. Soha nem tért vissza Magyarországra, az 1956-os eseményeket is Amerikából követte. Kusz Veronika *Dohnányi és 1956* című tanulmányában az idős zeneszerző emigrációs éveiről olvashatunk. Az utolsó éveiben is aktívan koncertező Dohnányit Kusz elsősorban Zachár Ilona naplóján és levelein keresztül mutatja be.

Kerékfy Márton „Nullapont” – 1956 szerepe Ligeti György életében és pályáján és Mikusi Balázs „Olyan baloldali hasznos idiotának tartottak” – Ligeti György és az ’56-os forradalom című tanulmánya Ligeti emigrációját és első külföldi éveinek zeneszerzői útkeresését mutatja be. Ligeti – aki nemcsak a magyar, de a nemzetközi avantgárd zene meghatározó alakja is – kalandos körülmények között szökött Ausztriába 1956 decemberében. Rövidebb ausztriai tartózkodás után Kölnben telepedett le, amelyet az avantgárd iránti érdeklődése motivált: Köln ugyanis Karlheinz Stockhausen elektroakusztikus irányzatának fellegvára volt. Kerékfy tanulmánya Ligeti három, emigrációban élő magyar muzsikussal: Veress Sándor és Seiber Mátyás zeneszerzőkkel, valamint Weissman János zenekritikussal való kapcsolattartását mutatja be. Mikusi írásában maga Ligeti is szót kap, akinek 1973-ban Fábíán Imre zenetörténésznek adott interjújából olvashatunk részleteket.

A kötet egy valódi csemegével zárul, amely épphogy csak érintőlegesen kötődik a kötet témájához. Loch Gergely *Madarak és emberek – Rózmán Ákos, Szőke Péter és Bengt Emil Johnson hármas portréja* című tanulmánya azt a kérdést vizsgálja, hogy vajon a zenei feldolgozást nyert madárhang milyen szimbolikával bírhat egy zeneműben. A madárhang művészi legitimációjának legismertebb képviselője a francia zeneszerző, Olivier Messiaen volt. Loch tanulmányában azonban Rózmán Ákos *Impulsioni* című elektroakusztikus művéről olvashatunk a legrészletesebben. Ezt a művet a római San Clemente-bazilika altemplomában rejlő Mitrász-szentély atmoszférája inspirálta, de a zeneszerző a második verziót madárhangokkal is kiegészítette, amelyek így „*feldoghatalan természetfölötti erők megtestesítőivé válnak*” (300.). Rózmán munkássága párhuzamba állítható – mind életrajzi, mind szellemi értelemben – az „ornitomuzikológus” (Loch kifejezése) Szőke Péterével és a madárzene iránt érdeklődő Bengt Emil Johnson svéd zeneszerző-műsorvezetőével.

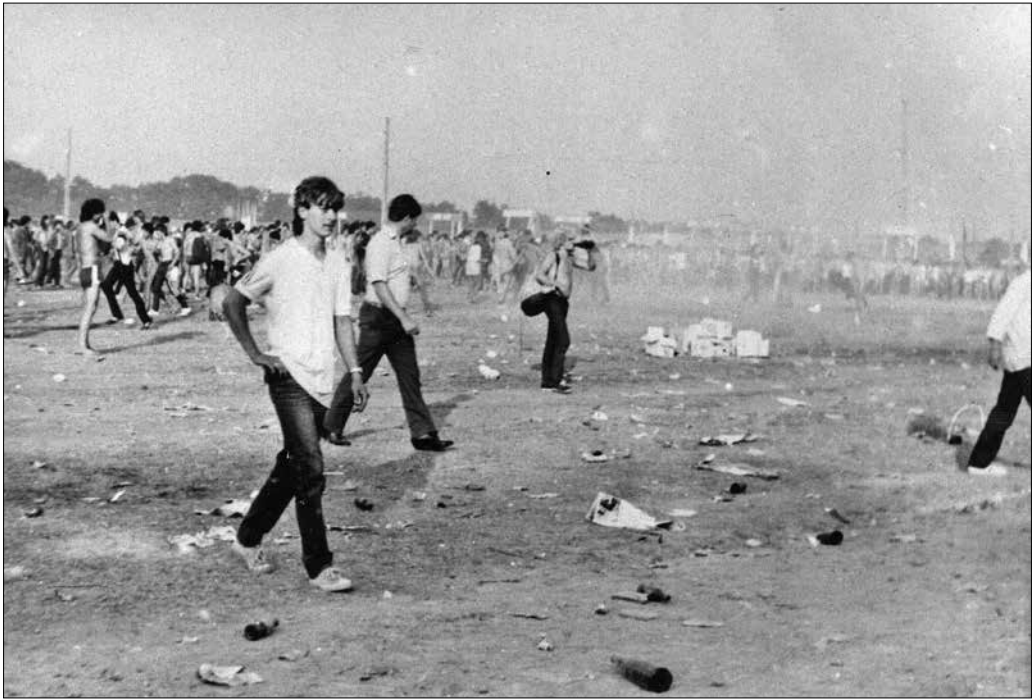
Tanulmánykötetek recenzálásakor gyakorta előfordul, hogy kissé „udvariati-
nok” vagyunk a szerzőkkel: a tanulmányok közül nem is egy akad, amely lényegesen
bővebb ismertetést érdemelne egyetlen bekezdésnél. Az *1956 és a zenei élet* minden-
képpen informatív és izgalmas kiadvány. Azoknak, akik elmélyültebben foglalkoznak
a klasszikus zene történetével, kötelező olvasmány, de megéri kézbe vennie a laikus
olvasónak is.

Kulcsszavak

=====

1956, kultúra, értelmiség

= Gunfire – with Background Music =

/// A BOOKREVIEW ON

György Gyarmati and Lóránt Péteri, eds.:
1956 és a zenei élet. Előzmények, történések,
következmények.

(1956 in the Musical Life – Events, Causes and Effects)

Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára –
Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem – Kronosz, 2019. p. 344

The book under review discusses the contacts between the 1956 Hungarian revolution and the history of 20th century Hungarian music. Although the book is based on a conference which took place at the Liszt Ferenc Academy of Music in February 2017, it does not contain the transcripts of the presentations but 13 articles in the topics of the conference. The papers give an insight into how the revolutionary events influenced the famous contemporary Hungarian composers like László Lajtha and György Ligeti, how the mainstream musical institutions responded to the revolution, what the general attitude of the period towards Franz Liszt and Béla Bartók was like, and how the composer Sándor Jemnitz and musicologist Tibor Tallián experienced the 1956 events. The reviewer discusses each paper briefly in the hope that the readers can be presented with a panorama of the music life in this very important period of Hungary.

=== E számunk szerzői ===

BLÜML, JAN: zenetörténész, Palacký Egyetem, Olomouc

IGNÁCZ ÁDÁM: zenetörténész, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Zenetudományi Intézet

MÁRTONFFY MARCELL MIKLÓS: egyetemi hallgató,
Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

SOÓS VIKTOR ATTILA: történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagja

SÖPTEI IMRE: főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára
Kőszegi Fióklevéltár

SZŐNYEI TAMÁS: levéltáros, ÁBTL

TAKÁCS TIBOR: történész, ÁBTL

A tanulmányokkal kapcsolatos
észrevételeiket, megjegyzéseiket az alábbi címre küldjék el:
betekinto@abtl.hu.

Kérésükre szívesen továbbítjuk levelüket a szerzőknek.